

TEOLOŠKI POGLEDI NA MISU KAO ŽRTVU KROZ POVIJEST

Dr. Predrag Belić, profesor liturgike na Filozofsko-teološkom institutu oo. Isusovaca u Zagrebu, suradnik i član uredničkog vijeća SB, rado je prihvatio sugestiju da pod teološkim aspektom prikaže nauku Crkve o misi, sakramentima, obredniku, časoslovu itd. kroz povijest. On će to činiti povremeno, kako mu prilike budu dopuštale. Tako će naša revija doprinijeti svoj udio za intenzivniju i sustavniju liturgičku katehezu. On taj svoj plan počinje ostvarivati ovim člankom o misi, slijedeći — uglavnom — epohalno djelo majstora suvremene liturgike J. A. Jungmann-a »Missarum sollemnia« kao i pokoncilsku dopunu istoga pisca »Messe im Gottesvolk« (1970). — Nap. ur.

1. Novije crkveno učiteljstvo

Da je sv. Misa novozavjetna žrtva, postoji »oblak svjedoka«. Spomenimo najprije neke iz novijih vremena. Tridentinski sabor je na svom 22. zasjedanju, 17. rujna 1562., svečano definirao¹ — u obliku anateme: »Ako bi tko govorio² da se u Misi ne prikazuje Bogu istinska i prava žrtva, ili da ono prikazivanje nije drugo nego to da se Krist daje za hranu, neka je isključen!«³ U trećem se kanonu proširuje definicija s obzirom na opseg pojma žrtve: Misa je žrtva i to ne samo poklonstvena i zahvalna nego također i pomirbena i prozbeno,⁴ dok četvrti kanon zabacuje shvaćanje Reformatora kako se gledanjem na Misu kao na tobožnju »žrtvu« nanosi uvreda presvetoj Kristovoj žrtvi na križu.⁵

Tridentska je nauka ušla u katehezu, crkveno govorništvo, uopće u sve oblike redovitog crkvenog naučavanja, osobito u spise rimskih prvosvećenika o liturgiji i dogmi. Benedikt XIV. prenosi je god. 1743. u obrazac vjeroispovijesti za Istočnjake.⁶ Pio XII. u enciklici o liturgiji MEDIATOR

¹ Sess. 22, Can. 1. de SS. Missae sacrificio. — DS 1751.

² Tako treba prevesti ono »si quis dixerit...« ne u smislu da mu se omaklo: »ako bi tko rekao«, nego u značenju promišljene, postojane, nepokolebive — da ne kažem tvrdoglave — tvrdnje.

³ »Isključen« — iz crkvene zajednice. Često se »anathema« krivo prevodi sa »bio proklet«. To ne odgovara grčkom izvorniku a kod vjernika, osobito mladih, izaziva nepotrebne vjerske teškoće. »Isključen« je neposredno i doslovno značenje, ali ono — teološki gledano — vodi ipak onom širem, prenesenom i strašnijem značenju: ako u svojoj zloj tvrdokornosti ustraje, izlaže se opasnosti da se na njemu zauvijek ostvari »Chôris estin tês theótêtos« (izvan je božanstva), kako sv. Grgur Nazijanski crta sudbinu poricatelja Marijina bogomajčinstva.

⁴ DS 1753.

⁵ DS 1754.

⁶ DS 2535.

DEI (1947)⁷ ne preuzima od Tridentinuma tekst mehanički nego ga proširuje rezultatima teologije, prema kojima treba razlikovati jednu jedincatu Žrtvu i višekratno njeno sakramentalno prikazivanje: »*Memorialis demonstratio eius mortis . . . in singulis altaris sacrificiis iteratur.*« U hrvatskom prijevodu: » . . . Uzvišena oltarska žrtva nije dakle puko i jednostavno spominjanje muke i smrti Isusa Krista, nego je pravo i potpuno žrtvovanje, kojim po nekrvnom prinosu Vrhovni svećenik radi ono što je već učinio na križu prikazujući sama sebe Ocu kao prigodnu žrtvu . . . «⁸

Liturgijska konstitucija II. vat. sabora SACROSANCTUM CONCILIIUM daje u 47. broju prekrasnu opisnu definiciju riječima: »Naš je Spasitelj na posljednjoj večeri, one noći kad bijaše izdan, ustanovio euharistijsku žrtvu svoga Tijela i Krvi, da ovjekovječi žrtvu na križu kroz stoljeća, sve dok ne dođe, te da tako Crkvi, svojoj ljubljenoj Zaručnici povjери spomen-čin svoje smrti i uskrsnuća: otajstvo odanosti, znak jedinstva, vezu ljubavi, vazmenu gozbu na kojoj se Krist blaguje, duša se napunja milosti i daje nam se zalog buduće slave.«⁹ Tu se dakle dva puta izričito upotrebljava izraz *žrtva*: prvi put za samu Euharistiju, a drugi put za žrtvu na križu koja se upravo Euharistijom ovjekovječuje. Vrlo je pohvalno što je KS, kao izdavač koncilske Liturgijske konstitucije, stavila za podnaslov ovom 47. broju riječi *Vazmena žrtva i gozba*, dok neka zapadna izdanja kao da se boje otvoreno reći za Euharistiju da je žrtva, pa se tu služe implicitnim izrazom: *Vazmeno otajstvo*.¹⁰ I neki drugi koncilski dokumenti govore o Misi kao žrtvi, posebno *Lumen Gentium* u br. 3.

Pavao VI. u enciklici MYSTERIUM FIDEI, od 3. rujna 1965., tuži se doduše na neka doktrinalna skretanja glede Euharistije, ali nema ni riječi o prešućivanju žrtvenoga značaja Mise.¹¹ Instrukcija EUCHARISTICUM MYSTERIUM, od 25. svibnja 1967. koju su potpisali kardinali Lercaro kao prezes Provedbene komisije i Larraona kao prefekt Kongregacije (tada

⁷ AAS 39 (1947) 548.

⁸ VJESNIK ĐAKOVAČKE BISKUPIJE, 8 (1955) 63. Podnaslov službenog izdanja teksta enciklike i kasnijih izdavača sadržava neprecizan izraz: »Pravo ponaavljanje žrtve na križu«. To je doista nespretno i može izazvati reakcije ne samo reformatora već i katoličkih teologa.

⁹ Upozorujem čitatelje na tiskarsku omašku u hrvatskom tekstu Koncilskih dokumenata u oba izdanja KS (i u onom dvojezičnom i u jednojezičnom): ispale su naime u prijevodu one riječi iz Augustinova 26. traktata o Ivanovu evanđelju: »**O sacramentum pietatis! O signum unitatis! O vinculum caritatis!**«, što ih je — samo bez »oo-vâ« — preuzela 47. točka Konstitucije, a ja sam ih gore u tekstu dao tiskati **kurzivom**. Banjalučko izdanje ILO-a (1964, str. 37) ima neokrnjen tekst s tim Augustinovim riječima.

¹⁰ Tako npr. Španjolci: »**La Misa y el misterio pascual**« (Concilio Vaticano II: **Constituciones. Decretos. Declaraciones**, BAC 252, Madrid 1966³, 208). Talijani: »**La messa e il misterio pasquale**« (Documenti il Concilio Vaticano II. **Testo ufficiale . . . e traduzione italiana**. Edizioni Dehoniane, Bologna 1967⁶, 49). Francuzi: »**La messe et le mystère pascal** (Concil oecuménique Vatican II. **Constitutions, Décrets, Déclarations, Messages . . .** Editions du Centurion, Paris 1967, 47).

¹¹ Vidi AAS 57 (1965) 753—774.

još) obreda, sažima u 3. broju katoličku nauku o Euharistiji ističući na prvo mjesto da je ona ovjekovječenje Žrtve na križu.¹²

Kardinalska komisija je 15. listopada 1968. zamjerila Novom (Nizozemskom) katekizmu (1. izdanje 1966.) uz ostalo i to što ne govori o Misi kao žrtvi.¹³ Taj su propust autori popravili novim, točnije, dopunskim tekstom koji se uistinu može zvati katoličkim.¹⁴ Godine 1968., na blagdan sv. Pavla, prigodom završetka »godine vjere«, Pavao VI. je izrekao pred bazilikom Apostolskog prvaka svoju svečanu vjeroispovijest, gdje u 24. broju najjednoznačnije izjavljuje: »Mi vjerujemo da je Misa... uistinu Golgota žrtva, što po našim oltarima postaje na sakramentalni način ponovno nazočna.«¹⁵

Jean Guitton je, čini se, jasniji u kraćem tekstu svoga vjerovanja: »Vjerujem da žrtva mise na tajanstven način obnavlja žrtvu križa«,¹⁶ nego u duljem obrascu gdje kaže: »Vjerujem da je ta stvarna prisutnost Kristova isto što i potpuni dar života koji je Isus zbog nas prinio Ocu svojom žrtvom na križu.«¹⁷

Imajući pred očima sve to što smo naveli, čovjek se mora čuditi kako se još može naći — makar vrlo malo — svećenika, koji ne samo u katehezi i propovijedi već i u samome misnom obrascu ispuštaju elemente koji govore o Misi kao žrtvi ili zabranjuju da se pjevaju popijevke s takvim tekstom!¹⁸

U praktičnoj problematici koju ova konstatacija izaziva, padaju mi na pamet dva zlatna pravila, što ih je u inače religiozno netolerantnom, beskompromisnom i borbenom XVI. stoljeću napisao sv. Ignacije Lojolski, veliki mistik, ljubitelj i sluga Crkve. Svima onima koji kao Guitton ne-umanjeno vjeruju, javno ispovijedaju ili čak naučavaju da je sv. Misa prava Isusova žrtva, svjetovao bih da se previše ne čude i ne sablažnjaju nad onima drugima: »... treba pretpostaviti da svaki dobar kršćanin valja da bude spremniji da misao bližnjega opravda negoli da je osudi. Ako je ne može opravdati, neka ga pita kako to on misli, pa ako krivo misli, neka ga ljubezno ispravi...«¹⁹ Onim drugima, koji su pred oblakom svjedočanstva iz crkvenoga izvanrednog i redovitog učiteljstva ostali gluhi, naveo bih istoga Sveca — zamijenivši samo izvorni izraz »crkvene zapovijedi« sa »crkvene doktrinalne izjave« — kao odličnu smjernicu i za naša današnja vremena: »Hvaliti... sve crkvene doktrinalne izjave, uvijek spremni da tražimo razloge u njihovu obranu a nipošto protiv njih!«²⁰

¹² AAS 59 (1967) 541—542, 547.

¹³ AAS 60 (1968) 688—689.

¹⁴ **Novi katekizam. Poruka vjere za odrasle.** STVARNOST, Zagreb 1970, Dodatak: str. [42—44].

¹⁵ AAS 60 (1968) 442.

¹⁶ J. GUITTON, **Što vjerujem**, Zagreb 1972, 115.

¹⁷ Ib. str. 114.

¹⁸ *Exempla narro, non fingo.*

¹⁹ S. IGNACIO DE LOYOLA, **Duhovne vježbe, Pretpostavke**, Zagreb 1971,

²⁰ **Pravila da osjećamo s Crkvom. Deveto pravilo.** [361] str. 128.

str. 18 (odnosno [22], prema međunarodno prihvaćenom načinu citiranja).

To je praksa i današnje Crkve. Ona danas naime ne udara anatemama i cenzurama kao nekoć, nego nastoji shvatiti »one druge« i pomoći im koliko se može... Uostalom, zar nije razlog ignoriranja sa strane »onih drugih« i nespretno odabrana prevodilačka terminologija, npr., »pravo ponavljane Žrtve na križu«, kako ju je kao podnaslov u tekst hrvatskog prijevoda enciklike MEDIATOR DEI uvrstila jedna naša ugledna svećenička revija?²¹ Tome su napokon doprinijele i one brojne, ne baš uvijek najsretnije, teorije o Misi kao žrtvi koje su nastojale da razumski iscrpno protumače misterij! One su utjecale da se produbio jaz u dvostrukoj svijesti Crkve o Misi: s jedne strane, tu su tekstovi prastarog ORDO MISSAE s jednostavnim slijedom otačkih misli o našoj zahvali i pohvali, o prikazivanju i epiklezi (molbi da Bog primi i blagoslovi); a s druge strane, sve više novih i sve drukčijih shvaćanja²² u potridentskoj teologiji, koja su svu svoju pažnju skretala isključivo na pretvorbu, tražeći u njoj one elemente koje je kritika Reformatora zahtijevala za pravu pravcatu žrtvu.²³ Jungmann misli da će se tek u pokoncilskoj današnjici nekako uskladiti ona dva gledanja na Misu: gledanje na Misu u njenoj cjelini kakvo nam je Predaja ostavila i kako se ona stoljećima služi te gledanje na one dijelove Mise koji dokazuju da Crkva po njoj prikazuje Bogu žrtvu. Ta gledanja mogli bismo izraziti u obliku pitanja:

1. Što Krist čini u Misi?
2. Što Crkva čini u Misi?

To su dva pitanja koja ukratko odrazuju bipolarnost glavne teme u povijesti misne teologije. U samoj Misi — i to ne samo rimskoj liturgiji nego i u euharistijskim liturgijama svih obreda — po naravi stvari u prvome je planu djelovanje Crkve, a tek će teološka refleksija dublje ponirati u smisao tog djelovanja Crkve otkrivajući i ističući istinu da upravo Velikosvećenik Isus Krist u Misi prikazuje svoju žrtvu koju je bio prikazao na križu.²⁴ Ipak ne smijemo zaboraviti da se ta dva gledanja nipošto ne isključuju. Naprotiv, ona se međusobno plodno dopunjuju, jednostavno zato što pokazuju jedan isječak iz one opće kompenetracije božansko-ljudskog u čitavom zbivanju Crkve.

²¹ VDB 8 (1955) 63. Ali za takav podnaslov ne smijemo kriviti ni Uredništvo revije, ni vrijednoga prevodioca pokojnog dra Stanka Petrova OFM, ni komentatora dra Martina Kirigina OSE, jer je podnaslove hrvatski prevodilac preuzimao iz Indeksa u AAS (3. XII 1947). Index pak nije službeni dio Papina dokumenta nego samo »ad utilitatem lectorum Index proponitur«. — AAS 39 (1947) 596. Osim toga, u AAS nema citiranog podnaslova, što je vjerojatno preuzet iz kojeg drugog izdanja, dok u Vatikanskom službenom glasilu stoji: »Institutum a Christo ut verum sacrificium: a sacrificio Crucis distinctum, non ratione eodem quadruplici fine ac Sacrificium Crucis.« Ib. 598.

²² To su tzv. »destrukcione teorije«. Njih nema smisla ovdje nabrajati i u pojedinosti opisivati, jer ih donose razni priručnici dogmatike.

²³ J. A. JUNGSMANN, *Messe im Gottesvolk. Ein nachkonziliarer Durchblick durch MISSARUM SOLLEMNIA*. Herder-Fbg 1970, 7.

²⁴ Ib. 8.

Boljem razumijevanju novijega crkvenog učiteljstva o Misi kao Žrtvi doprinijet će nam pogled u prošlost. Iz toga ćemo vidjeti kako Crkva danas ne uči nešto drugo, već ono što je od početka primila i uvijek učila.

2. Predaja

a) Što čini Crkva?

Već u najstarijoj Predaji nalazimo tekstova koji udružuju oba vidika iste mistične stvarnosti.²⁵ Tako npr. sv. CIPRIJAN (početak III. st., † 258) piše Ceciliju: »... *Budući da u svim žrtvama spominjemo Njegovu muku — muka je naime Gospodnja žrtva koju prinosimo — to ne smijemo ništa drugo činiti nego što je On činio...*«²⁶ Ovo kratko svjedočanstvo dobiva još veću snagu iz konteksta: radilo se naime protiv tzv. »aquarii«, koji nisu dopuštali vina u Euharistiji.

Dakle, i Krist prinosi Žrtvu i mi je prinosimo! Ipak je u antiki naglasak bio najprije na nama, na Crkvi.

Već krajem I. stoljeća sv. KLEMENT RIMSKI († o. 100) opominje korinthske kontestatore da nipošto ne ruše biskupskog auktoriteta odbacujući njegova nosioca, jer je taj auktoritet velik baš prinošenjem euharistijske žrtve: »*Ta neće nam to biti baš malen grijeh, ako svrgnemo one koji su besprijeekorno i pobožno prinosili darove svoje nadzorničke [biskupskel službe...*«²⁷ Sličnu je misao Klement izrekao ranije u istom pismu, kad je tvrdio da je Isus Krist put našega spasenja: »*To je put, ljubljani, na kome nalazimo svoje spasenje: Isusa Krista, velikoga svećenika naših žrtvenih prinosa, zaštitnika i pomoćnika našoj slabosti...*«²⁸

Apologeta sv. JUSTIN (o. 100 — o. 165) uči Židove preko Trifuna — da li povijesne ili samo fiktivne ličnosti, svejedno — da su starozavjetne žrtve bile pralikom euharistijske žrtve: »*Odatle o žrtvama što ste ih vi tada prinosili, kako prije rekoh, govori Bog preko proroka Malahije, jednoga od dvanaestorice: Niste mi mili — govori Jahve nad Vojskama — i ne primam žrtve iz ruke vaše. Jer od istoka do zapada veliko je ime moje među narodima, i na svakom mjestu prinosi se kad i žrtva čista Imenu mojemu... O onim žrtvama što mu ih mi [nežidovskil narodi na svakome mjestu prinosimo, tj. o kruhu Euharistije i o čaši isto tako Euha-*

²⁵ Tekstove prevodim iz grčkog, latinskog i drugih izvornika te proširujem, gdje treba, kontekstom kojeg sam Jungmann u spomenutoj knjizi nema. Jedino kad mi nije pošlo za rukom pronaći originalni tekst, držim se majstora iz Innsbrucka. Radi lakšeg čitanja u hrvatskom prijevodu, katkada znadem dodati pokoju riječ, koje nema u izvorniku, stavljajući je u uglatu zagradu [].

²⁶ Ep. 63, 17: PL 4, 398—399.

²⁷ Epistola ad Corinthios, 44, 4: D. RUIZ BUENO, **Padres Apostólicos. Texto bilingüe completo**. BAC, Madrid 1967², 218.

²⁸ Ib. 36, 1: ed. cit. 211.

ristije, pretkaza tada rekavši i da mu mi Ime slavimo i da ga vi oskvrnjujete.«²⁹ Ili, u istom Dijalogu, nešto kasnije: »Sve dakle žrtve u to ime, za koje odredi Isus Krist da se vrše, tj. žrtve po Euharistiji kruha i čaše, žrtve što ih kršćani čine na svakome mjestu zemlje, te žrtve Bog unaprijed prima i za njih svjedoči da mu se mile...«³⁰

Ni, nešto mlađi, sv. IRENEJ LIJONSKI (o. 130/140 — o. 202/203) ne uči drukčije. Navodimo samo dva mjesta iz njegova glavnog djela *Adversus Haereses*. U IV. dijelu piše o žrtvi Novog Saveza: »A i svojim učenicima svjetovavši da prinose Bogu prvine od samih Njegovih stvorova — ne kao da bi ih On trebao nego zato da oni ne budu nezahvalni — uze od stvorenja kruh, zahvali govoreći: 'Ovo je moje tijelo.' Jednako također i od našega stvorenja čašu proglasi svojom vlastitom krvlju i o njoj [nasl pouči, da je novi prinos Novoga Saveza; prinos što ga je Crkva od apostola bila primila te ga Bogu, koji nam daje hranu, po cijelome svijetu prinosi kao prvine Njegovih darova u Novom Savezu.«³¹ U daljnjem tekstu on jasno ističe da mi trebamo prinostiti Bogu čistu Žrtvu, kakvu mu ne prinose ni Židovi ni heretici, nego jedino Crkva. Dokazujući na temelju raznih nauka samih heretika da oni niti ne mogu prikazivati Bogu tako čistu Žrtvu, Irenej se pita: »... Ta kako će im sasvim jasno biti da je euharistizirani kruh³² tijelo Gospodnje i čaša krv Njegova, ako ne reknu da je On Sin Stvoritelja svijeta, tj. Riječ njegova po kojoj voćka donosi rod i vrela izviru, i zemlja tjera da nikne stabljica, pa klas, pa žita pun klas?!«³³

Latinski kršćanski pisci i crkveni oci ne zaostaju za svojom grčkom braćom. TERTULIJAN (o. 160, † poslije 220), pišući prokonzulu Afrike Skapulii, brani kršćane od teške optužbe da su revolucionari i dokazuje protivno: da su oni državotvorni, da poštuju cara, čak da i žrtve za nj prikazuju: »Zato i žrtvujemo za zdravlje carevo, ali Bogu našem i njegovu, i to kako je zapovjedio Bog, čistom molitvom. Tâ ne treba Bog, stvoritelj svemira, ničijega mirisa ili krvi. To je naime hrana za demone...«³⁴ Ono »čistom molitvom« jedan stari komentator tumači: »bez tanzana, bez žrtve-klanice«.³⁵ Iz toga bi se dalo zaključiti da misli na neki oblik epikleze.

Sv. AMBROZIJE (prije 340—397) također izravno govori o djelovanju Crkve u Euharistiji, ali uključno, i o djelovanju Kristove posvetne riječi kao i o žrtvi Krista koji sam sebe žrtvuje. Na mjesta što ga citiramo (25. broj Tumačenja 38. psalma) Ambrozije najprije tvrdi da su starozavjetni misteriji bili sjena, a novozavjetni da su istina, onda nastavlja:

²⁹ *Dialogus cum Tryphone* 41; PG 6, 564.

³⁰ *Ib.* 117; ed. cit. 745.

³¹ *Adversus haereses* IV, 17, 5; SC 100, 591—593.

³² Ne prevodim taj značajan izraz. Sam grčki izvornik veli: »... *Tôn eucharisthénta árton*!«

³³ *Advers. haer.* IV, 18, 4; ed. cit. 611.

³⁴ *Ad Scapulam* c. 2; PL 1, 778—779 (a ne 700, kako pogrešno stoji kod JUNGSMANN, *Messe im Gottesvolk* 10, n. 14).

³⁵ *Loc. cit.*

»... Sada gledamo u slici Dobro i posjedujemo Dobro slike. Vidjesmo Vrhovnoga Svećenika kako k nama dolazi, vidjesmo i čusmo ga kako za nas prinosi svoju krv! Slijedimo ga — koliko već možemo — mi svećenici prinoseći za narod Žrtvu! Premda smo slabi s obzirom na zasluge, ipak smo poštivani zbog Žrtve; jer, iako se sada ne vidi da se Krist žrtvuje, ipak se On na zemlji žrtvuje kada se žrtvuje Kristovo tijelo: što više, po nama biva očito, da žrtvuje On sam, čija riječ posvećuje Žrtvu što se prinosi...³⁶

Sv. AUGUSTIN (354—430) u epohalnom djelu teologije povijesti, pođ naslovom *De Civitate Dei*, posvetio je čitavo 6. poglavlje 10. knjige pravoj i savršenoj žrtvi. Prekrasno mjesto, gdje Hiponski učitelj u klimaksu prikazuje razne žrtve: tijela, duše, Crkve, Krista, ovdje prevađamo — zbog ograničenosti prostora — samo fragmentarno »... Stoga i sam čovjek koji je posvećen Božjim imenom i Bogu predan, ukoliko umire svijetu da živi Bogu, jest žrtva... Ako je dakle tijelo, kojim se kao nižim pa zato i kao slugom služi duša..., žrtva, koliko onda više sama duša, kada se predaje Bogu, raspaljena vatrom ljubavi prema njemu, ... postaje žrtvom?!... Budući dakle da su prave žrtve djela milosrđa..., sigurno otuda dolazi da se i sama otkupljena država, tj. skup i društvo svetih, prinosi kao sveopća žrtva Bogu po velikom svećeniku, koji je i sebe sama u mucu prinio za nas da budemo tijelo takve glave, po obličju sluge. To je [obličje] žrtveno prikazao, u njemu je žrtveno prikazan; budući da je po tom [obličju] posrednik, po tome je svećenik i žrtva... Stoga nas je sokolio Apostol da prikažemo svoja tjelesa kao žrtvu živu, svetu, Bogu milu... (Slijedi citat iz Rim 21, 3—6). To je žrtva kršćana: mnogi jedno tijelo u Kristu. A to u, vjernicima poznatoj, Tajni oltara često vrši i Crkva, gdje joj se očito pokazuje da u Prinosu, što ga žrtvuje, i ona sama sebe žrtvuje.«³⁷

Pri kraju zlatnoga doba otačke književnosti, sv. LEON VELIKI (o. 390—461) ne donosi nikakve svoje spekulacije već nepatvoreno svjedočanstvo Predaje. U 58. govoru — o Muci Gospodnjoj — ovako propovijeda o našoj temi: »A Isus, svjestan svoje namjere i nepokolebljiv u Očevu nacrtu, dovršavao je Stari Savez, a Novi je Vazam osnivao. Dok su, naime, s njime učenici ležali i blagovali onu otajstvenu večeru, dok se u Kajfinu dvoru radilo o načinu kako bi se mogao Krist ubiti, On je, ustanovljujući Misterij svoga tijela i krvi, učio kakva se žrtva mora Bogu prinositi...«³⁸

Ova se tradicija nastavlja sve do u Srednji vijek. Rafael Schulte je napisao povijesno-dogmatičku monografiju o Misi kao žrtvi Crkve na temelju pisaca ranoga Srednjeg vijeka.³⁹ Tako doznajemo da je npr. za

³⁶ *Enarratio in psalmum 38, 25*: PL 14, 1102. (Tekst spacionirao P. B.).

³⁷ *De civitate Dei* X, 6: PL 41, 283—284. Posljednja rečenica glasi u latinskom izvorniku ovako: »Quod etiam sacramento altaris fidelibus noto frequentat Ecclesia, ubi ei demonstratur, quod in ea re quam offer, ipsa offeratur.«

³⁸ *Sermo 58, 3*: PL 54, 333.

³⁹ R. SCHULTE, *Die Messe als Opfer der Kirche. Die Lehre frühmittelalterlicher Autoren über das eucharistische Opfer*. Münster 1959.

IZIDORA SEVILJSKOG (o. 560—636) jedna te ista žrtva »koju je i u svojoj mucii Krist savršeno dovršio i za koju je također zapovijedio apostolima da je u njegovo ime prikazuju«. ⁴⁰ Dominantni izražaji kod pisaca toga doba jesu *offerre, sacrificium deferre*, pa čak *immolare i mactare!* ⁴¹

b) Što čini — zapravo »trpi« — Krist?

Dok je u Latina glavni naglasak bio na onome »*prinosimo*«, na onome što Crkva čini, dotle stari i suvremeni bizantski pravoslavni Istok ističe »*muku Gospodnju*«. Ne dakle toliko ono što Crkva čini, već ono što čini — zapravo »trpi« — Krist Gospodin. ⁴²

Evo nekoliko značajnijih i češće citiranih svjedočanstava o tome:

Sv. GRGUR NAZIJANSKI (330—389), u pismu što ga je oko 383. pisao Amfilohiju, ovako se preporučuje prijatelju u molitve: »*Ali, velepobožni, ne ustručavaj se i moliti i posredovati za nas, kadgod riječju privučesh Riječ, kadgod nekrvnim rezom urežeš tijelo i krv Gospodnju, imajući glas namjesto mača!*« ⁴³

Sv. ĆIRIL (IVAN?) JERUZALEMSKI (o. 315 — o. 386) u 5. mistagoškoj katehezi, govoreći o spomenu pokojnika kod Euharistije, služi se analogijom iz tadanjeg društvenog sistema, tj. orijentalne despotije, kad su kod vladara na razne načine — pa i »pletanjem krune« — posredovali njegovi prijatelji da bi krivcima ili sasvim oprostio kaznu ili je barem ublažio. Euharistijsko posredništvo Isusa Krista daleko nadilazi svaki zemaljski zagovor: »*Na isti način, i mi za svoje pokojnike prinosimo njemu molitve, pa — ukoliko su grešnici — ne pletemo vijence nego prinosimo Krista što je za naše grijehe bio žrtvovan, umilostivljujući [tako] za njih i za sebe Boga, ljubitelja ljudi.*« ⁴⁴

TEODOR MOPSUESTIJSKI (o. 350—428) u tzv. »velikom vhodu« (procesiji), kojom se žrtveni darovi prenose na oltar, gleda Krista »*kojega vode na muku*«. ⁴⁵

Bilo bi jednostrano prikazivati Istočne oce i pisce kao da oni isključivo govore o spomenu muke Kristove. I kod njih, baš kao i na Zapadu, nalazi se stalno zeugma: *memneménoi-prosphéromen, memores-offerimus, sjećajući se — prinosimo*. Ipak je kod njih daleko više istaknuto ono prvo! EUSEBIJE CEZAREJSKI (o. 265—339), govoreći o starozavjetnim žrtvama koje kršćani u Novom zavjetu ne smiju više prinositi, veli ovo: »... *Tà*

⁴⁰ *De fide catholica contra Iudaeos*, lib. II, 17, 1: PL 83, 526—527. Autor tu preuzima citate iz SZ, ali protiv SZ-nih žrtava. To su: Isa 1, 11; 5, 25; 66, 3; Jerem 6, 20; 7, 21; Ose 9, 4; Joel 1, 13; Malach 1, 13.

⁴¹ SCHULTE o. c. 13—54, osobito 35 ss, kod J. A. JUNGSMANN, *Messe im Gottesvolk*... 11.

⁴² JUNGSMANN o. c. 11—12.

⁴³ *Epist. 171*: PG 37, 280—281.

⁴⁴ *Catech. 23 seu Catech. mystag. V*, 10: PG 33, 117.

⁴⁵ Iz djela *Ritus baptismi et missae quem descripsit Theodorus episcopus Mopsuestiae*. Ed. Rücker (Münster 1933) 21. ss., cit. kod Jungsmanna o. c. 12.

i mi prinosimo kâd spremajući mu na svakome mjestu miomirisni plod preugodnog bogoštovlja i prinoseći ga preko molitava što su njemu upraljene. A to isto uči i jedan drugi prorok koji reče: 'Bila molitva moja kao kâd pred licem Tvojim!'

Zar dakle mi ne žrtvujemo i kadimo?

Da, i to onda kada preko otajstava što ih je On bio odredio činimo uspomenu na veliku žrtvu, i kada za svoje spasenje vršimo Euharistiju preko pobožnih himana i molitava Bogu...»⁴⁶

Još je mnogo zorniji sv. IVAN ZLATOUSTI (o. 350—407). Tumačeći mjesto 9. poglavlja poslanice Hebrejima (retke 24—27), gdje se govori o slabosti starozavjetnih žrtava, Doktor Euharistije retorskim dijalogom o tome postavlja pitanja i odgovara:

— *Pa što? Zar mi ne prinosimo [žrtvu] svakog dana?*

— *Prinosimo, dakako, ali čineći spomen na njegovu smrt! A ta je jedna i nema ih više!*

— *Kako jedna a da ih nema više?*

— *Budući da bi jedanput prinesena kao ona u Svetinji nad svetinjama. Ona je lik [typos] ovoj, a ova onoj. Mi prinosimo uvijek Istoga a ne sad jednog a sutra drugog, nego uvijek istoga. Tako je jedna Žrtva!*

— *Postoji li zato po toj riječi, koja se na mnogo mjesta izriče, i mnogo Krista?*

— *Nipošto, nego je jedan Krist posvuda: i ovdje potpuno i ondje potpuno — jedno tijelo! Pa kako je, dakle, ono što se na mnogo mjesta prinosi jedno tijelo, a ne mnoga tjelesa, tako je i jedna žrtva...»⁴⁷*

Gledanje Istoka na Kristovu žrtvu u Euharistiji lijepo je izraženo u komentaru liturgije koji se pripisuje carigradskom patrijarhu iz VIII. stoljeća sv. GERMANU (o. 640 — o. 733). Ako to djelo možda i nije autentičan Germanov napis, ono je ipak, više-manje, iz toga doba,⁴⁸ pa vjerno prenosi shvaćanje i osjećanje staroga kršćanskog Istoka. Slobodno prevodim Jungmannov sažetak i nekoliko njegovih dopunskih rečenica:

»(13) German već o pripravi žrtvenih darova piše: 'Svećenik uzima koplje... i reže kruh u obliku križa te pri tome govori: 'Kao janje na zaklanje bi odveden'. A, ulijevajući vino i vodu u čašu, govori: 'Iz njegova boka poteče krv i voda...' Germanovo tumačenje povezuje i svećeničko odijelo s Kristovom mukom: Kao vatra crveno odijelo podsjeća na Gazitelja tijeska i na grimiznu haljinu u mucu; pojas liturgova odijela na veze kojima je Gospodin bio sapet. U skladu s tim, i oltar se tumači kao grob; ciborij (nadgradnja nad oltarom) kao Golgota; ubrus što pokriva čašu, kao grobno platno (14) u koje je Josip iz Arimateje zamotao mrtvo tijelo Gospodina. To su upravo oni isti obredi koji se još i danas vrše u pripravnom dijelu bizantske Božanske liturgije, u tzv. proskomidiji. Ova je naime već u rano doba stavljena na početak Liturgije. Pa i u Velikom vhodu, tj.

⁴⁶ *Demonstratio evangelica* I, 10, 38: PG 22, 92 D.

⁴⁷ *In Hebr. comment.* 17, 3: PG 63, 131.

⁴⁸ Djelomično ga prevodi u IX. st. glasoviti Anastazije Bibliotekar. Vidi JUNGSMANN o. c. 13, n. 344.

kod prenosa [još nekonsekriranih euharistijskih] darova na prijesto [oltar u latinskoj terminologiji] i danas se pojavljuje 'plemeniti Josip': oltar je grob Gospodnji, zato i ona dijaloška molitvica liturgâ: 'Spomeni me se . . . !' Pa i ono lomljenje krušnih prilika, što je još Teodor Mopsvestijski povezivao s ukazanjima Uskrsloga raznim učenicima, doskora postaje polazištem simboliziranja Kristove muke, osobito u sirijskim liturgijama. Popratne molitve — koje se sigurno mogu datirati u IX. stoljeće — gledaju Gospodina, 'žrtvovana i slomljena na križu' ili kao 'Janje Božje što oduzima grijeha svijeta'.⁴⁹

3. Svjedočanstvo nekih teologa od Srednjeg vijeka i dalje

Gledanje na Euharistiju kao na Kristovu žrtvu nastavlja se, ne samo na Zapadu već i na Istoku, i kroz Srednji vijek.

Na Zapadu: nije potrebno citirati Petra Lombarda i druge skolastike. Dovoljno je navesti samo TOMU AKVINSKOGA. On veli: »Slavljenje ovog Otajstva . . . jest slika svoje vrsti koja čini ponovno nazočnom muku Kristovu, a ta je prava žrtva!«⁵⁰

Na Istoku se također mnogo piše o toj temi. Spominjemo samo jedno veliko ime iz kasnog Srednjeg vijeka: NIKOLA KABASILA (o. 1320 — o. 1390). Poznata su njegova pisma i djela homiletske i, osobito, duhovne naravi te mističke teologije — od kojih je izvanredno duboko ono pod naslovom *Život u Kristu*. Liturgičari pak posebno cijene njegovo *Tumačenje Božanske liturgije*.⁵¹ Tumačenje je pisano negdje poslije 1354., a nije čisto liturgičko djelo nego i moralni prikaz i teološki pokušaj o euharistijskoj žrtvi. U analizi traktata Jean Gouillard, uz ostalo, veli: »Djelo Liturgije jest konsekracija, žrtva Kristova: cilj — posvećenje vjernikâ; sve ostalo — sistem sredstava koja su određena zato da kršćaninu zajamče što plodnije i što trajnije učešće u Otajstvu.«⁵² Mjesto dugih citata iz Kabasilova djela, evo samo Gouillardova znalačkog sažetka tih dugih citata: »Tu su dva reda bez zajedničkog mjerila: Otajstvo što ga u šutnji i nevidljivo

⁴⁹ JUNGSMANN o. c. 13—14.

⁵⁰ S. Th. 3, 83, 1. Izvorni tekst glasi: »*Celebratio autem huius Sacramenti . . . imago est quaedam repraesentativa passionis Christi quae est vera immolatio.*« Ono »repraesentativa« preveo sam u realistično-mističnom smislu, jer je u tradicionalno-teološkom kontekstu. Tautologija Tominog »imago . . . repraesentativa« prevodi se sa »slika . . . koja predstavlja, glumi, prikazuje (nešto drugo nego što sama jest)«. Na žalost, šire značenje glagola *repraesentare* (predstavljati, glumiti) navelo je i neke naše pisce da se o Misi izraze kao o predstavi Muke Isusove (npr. Komulović u svom katekizmu).

^{50a} On nije bio nadbiskup Soluna, kao što se to ponegdje može pročitati, nego svjetovnjak, čovjek kulture i politike, a onda svetogorski monah. Nadbiskup Soluna bio je njegov ujak koji se zvao Nil Kabasila.

⁵¹ *Eis tèn theían Leitourgeían* — SC 4 bis (1967). Kad bi se našao jezično i teološki vrstan prevodilac koji bi nam oba djela dao u našem ruhu, zadužio bi našu kršćansku kulturu.

⁵² Pogl. I, 1—2. V. i pogl. XLIX, 15.

slavi Svećenik koji žrtvuje sam-sebe samomu-sebi (kao Bogu) i koji se osobno daje u pričesti;⁵³ pa drugotno djelovanje, usmjereno prema Misteriju, djelovanje koje preuzima Crkva i koje se sastoji od molitava, čitanja, gestâ, jednom riječju 'apsolutno sve ono što se čini i govori prije i poslije konsekracije',⁵⁴ pa i same riječi ustanove...⁵⁵ Čitatelj ne smije nikada zaboraviti to duboko jedinstvo koncepcije...

Kristova žrtva daje svoj smisao čitavoj obrednoj arhitekturi liturgije. Ona 'orjentira' dvostruki prinos Crkve koja u prvoj fazi zaziva Žrtvu i na nju pripravlja vjernike, a u drugoj je stvarno prinosi Ocu i čini da ona bude i njenom vlastitom (žrtvom). Ta ista distinkcija temelj je dvovrsnom posvećenju: jednom — drugotnom — 'posvećenju raspoloženja' i drugom, u pravom smislu sakramentalnom, koje izravno ističe iz same Žrtve kao takove i iz pričesti...⁵⁶ Kabasila je u Bizantu jedini teolog koji daje spekulativnu analizu, neki vele čak »skolastičku«,⁵⁷ euharistijske žrtve. koju on stavlja baš u konsekraciju.⁵⁸ Drugi su i prije njega izrekli tu istovjetnost koja je danas općenita.⁵⁹ On je pak na Istoku prvi koji ju je doktrinalno potkrijepio. Kabasila to jednostavno dokazuje: u konsekraciji se pomiruju dva apsolutna principa vjere koja su na prvi mah antinomična: prvi, Božanska liturgija je uistinu žrtva tijela Kristova;⁶⁰ drugi, Otkupiteljska žrtva jest jedna i neponovljiva! Konsekracija stvarno izvodi pretvorbu koja je nužna za žrtvu, tj. prelaz iz stanja ne-žrtvovanosti (kruh i vino) u stanje žrtvovanosti (tijelo i krv Kristova). Slavljenje Božanske liturgije, što se vremenski i prostorno opetuje, ne ponavlja niti pluralizira Žrtvu, jer je terminus promjene uvijek isti, tj. Gospod koji je bio žrtvovan, umro, uskrsnuo i vječno živi, pa u svojoj slavi ne može trpjeti.⁶¹

Kabasila ne osjeća potrebe da se — poput brojnih latinskih teologa poslije njega — utječe tzv. »destrukcionim teorijama«.⁶² On je sasvim jednostavan: »Misterij [žrtve] ne sastoji se u tome što vidimo da je kruh žrtvovan, nego u tome što Jaganjac Božji svojom žrtvom diže grijeh svijeta!«⁶³

⁵³ Pogl. XLIX, 12—14; L, 8.

⁵⁴ Pogl. I, 2.

⁵⁵ Koliko se zna, Nikola Kabasila je prvi započeo kontroverziju o snazi i nužnosti epikleze. SOURCES SCRÉTIENNES na uvodnim stranama u ovaj svezak daju odličnu studiju o epiklezi. Tu studiju ne mogu dovoljno preporučiti našim bogoslovima.

⁵⁶ O. c. **Introduction**, 26.

⁵⁷ Tako Martin JUGLIE u svojoj **Theologia Dogmatica Christianorum Orientalium** III (Paris 1930) 318.

⁵⁸ Pogl. XXXII.

⁵⁹ Pogl. V. — Vidi Ch. JOURNET, **La Messe. Présence du Sacrifice de la Croix**. Paris 1961, p. 347, n. 3. Citira Gouillard 1. c. 26.

⁶⁰ Tu je nauku svečano potvrdila jedna Carigradska sinoda još godine 1157. Otuda je razumljiv stav i kasnijih pravoslavnih teologa (usp. Gouillard 1. c.).

⁶¹ Usp. pogl. XXVII i XXXVII, 2.

⁶² Gouillard 1. c. 27.

⁶³ Pogl. XXXII, 4: SC 4 bis, 202.

Premda pravoslavni teolozi, ni stariji ni noviji, ne razvijaju previše spekulativnih teorija o euharistijskoj žrtvi, ipak je izvan svake sumnje da oni u nju vjeruju i da je naučavaju. U to ni najmanje ne sumnjaju ni Grci, ni Rusi, ni »starovjerci« u Rusiji,⁶⁴ ni ostali. Da ne navodimo neka daleka imena, počujmo samo dva nama najbliža glasa iz Srpske Pravoslavne Crkve. Citiram predavanja što su ih na Prvom ekumenskom simpoziju u Mariboru pred dvije godine držali profesori Beogradskoga teološkog fakulteta jeromonah dr. Atanasije Jevtić i protođakon dr. Čedomir Drašković.

A. Jevtić: »... Vršenje svete Evharistije u Istočnoj Crkvi nikada nije bilo samo 'anamneza' Tajne Večere Hristove... ili prosto 'pominjanje' Hristove Tajne Večere u smislu uspomene na Hristovu Žrtvu, nego aktualizovanje i liturgijsko davanje za nas u Crkvi hic et nunc (ovde i sada) otkupiteljskog dela Hristovog, uključujući i tà éshata, tj. eshatološku realnost (prisutnost i priopštivost) Carstva nebeskog...«⁶⁵

Č. Drašković: »... Pravoslavna Crkva pridaje veliko značenje žrtvenom aspektu evharistije.«⁶⁶ Ta se rečenica nalazi u kontekstu onog dijela predavanja u kojemu se referira o razgovorima između predstavnika Ruske Pravoslavne Crkve i Finske Evangeličko-Luteranske Crkve (godine 1970. u Finskoj, i 1971. u Zagorsku, SSSR). Tu je naime, uz ostalo, postignuta suglasnost o ovome: »... Jedanput prinesena Golgotska žrtva je neponovljiva i njeno se spasonosno dejstvo širi na sva vremena. Evharistija nije ponavljanje Golgote, nego izraz i aktualizacija njene spasonosne suštine i spasavajućeg dejstva u životu Crkve i svakog hrišćanina. Hristos, koji je prineo sebe na žrtvu na Golgoti, također sebe prinosi na žrtvu u evharistiji, kroz posredstvo Crkve i svakog hrišćanina...«⁶⁷

Redovnici u Taizéu mole u svojoj euharistijskoj molitvi: »Nous te présentons... les signes du sacrifice éternel du Christ.«⁶⁸ Tim izrazuju oba vidika jedne Žrtve: ulogu Crkve i ulogu Krista. To je onda vrlo slično onom »offerimus«, što mi imamo u Prvoj euharistijskoj molitvi ili Rimskom kanonu.

⁶⁴ Premda — na žalost — nisam pribilježio naslov i ostale referencije, ipak se vrlo dobro sjećam da sam nekoć u biblioteci rimskoga Russicuma našao jednu dogmatiku starovjeraca. Sudeći po tisku mogla bi biti iz kraja XVIII. ili početka XIX. stoljeća. Tu su bili sabrani u ruskom prijevodu najljepši otački tekstovi koji slikovito govore o Božanskoj liturgiji kao o Kristovoj žrtvi.

⁶⁵ A. JEVTIĆ, *Evharistija u istočnoj Crkvi*. U: EKUMENSKI ZBORNİK — SIMPOZIJ V MARIBORU. KRALJEVSTVO BOŽJE XXIX, Ljubljana — Maribor 1974, str. 54.

⁶⁶ Č. DRAŠKOVIĆ, *Pastoralni značaj evharistije u Crkvi danas*. — Isti zbornik, str. 90.

⁶⁷ Ib.

⁶⁸ *Eucharistie à Taizé*. Taizé 1963, 49. Citira JUNGSMANN, *Messe im Gottesvolk*, 23.

Iz ovoga što smo iznijeli jasno se može vidjeti da je vjera u žrtveni karakter Euharistije prisutna ne samo kod katolika već i kod pravoslavaca i kod mnoge odijeljene braće na Zapadu. Stoga, ne samo da je teološki neispravno, već je i protiv pravog ekumenizma, nastojanje nekih katolika koji, u ime tobožnjeg ekumenizma, prešućuju ili žele sasvim istisnuti iz Mise ono čime se očituje vjera u njezin žrtveni karakter.

O G L A S

KAČIĆ — ZBORNİK RADOVA FRANJEVAČKE PROVIN-
CI PRESV. OTKUPITELJA, Split, god. VIII/1976, str. 344.
S a d r Ź a j: K. KOSOR, Drniš u ogledalu tiska za hrvatskoga
narodnog preporoda; E. HOŠKO, Dvije visoke franjevačke
škole u Osijeku u 18. st.; A. NIKIĆ, Kulturne prilike u Herce-
govini zadnjih desetljeća turske vladavine; N. GABRIĆ, Još
nekoliko starohvatskih fragmenata; K. JURIŠIĆ, Nepoznati
stećak u Župi Biokovskoj i legenda o sv. Jurju; M. KARAMA-
TIĆ, Bilješke o »Ljekarušama« bosanskih franjevaca; I. DA-
MIĆ, Povijesna bibliografija Hrvatske franjevačke provincije
sv. Ćirila i Metoda; K. JURIŠIĆ, Život i rad fra Krste Kržani-
ća; Književni oglas, preporuka knjiga...

Cijena 120 din.

NARUDŽBE: Uredništvo »Kačića«, 58230 Sinj, A. Jonića 1.